

KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS PROCESO TEISĖ KAIP TEISĖS ŠAKA: TEORINIAI ASPEKTAI

Dovilė Pūraitė-Andrikienė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros doktorantė
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo
Teisės departamento vyr. specialistė
Tel. (+370) 607 53622
El. paštas: dovile.puraite@lrkt.lt

Straipsnyje analizuojamos konstitucinės justicijos proceso teisės, kaip atskiros teisės šakos, išskyrimo problemos, pateikiamos jų sprendimo galimybės, apibūdinami pagrindiniai šios teisės šakos požymiai. Taip pat bandoma pagrįsti, kad konstitucinės justicijos proceso teisės išskyrimas nėra vien teorinė problema, bet turi ir praktinę reikšmę – pritrauktų didesnę teisinės minties dėmesį konstitucinės justicijos proceso klausimams ir pateiktų sisteminių požiūrį į probleminius šio proceso aspektus, o išsamesnės mokslinės diskusijos neabejotinai padėtų tobulinant konstitucinės justicijos procesą Lietuvoje.

This article analyzes the problems of formation of a new branch of law – the law of constitutional justice procedure, sets out the options of solutions of these problems, describes the main features of this branch of law. This article also tries to substantiate that formation of this branch of law has not only a theoretical, but also a practical significance – it would attract more attention of the legal mind to the issues of constitutional justice procedure and provide systematic approach to the problematic aspects of this process and comprehensive discussions will certainly serve the development of constitutional justice procedure in Lithuania.

Įvadas

Konstitucijos viršenybė negali būti tik abstrakti idėja. Jai užtikrinti būtinas veiksmingas mechanizmas. Pasak H. Kelzeno, konstitucinis teismas turėtų tapti savitu skydu, saugančiu nuo daugumos tironijos ir gebančiu nustatyti mažumos ir daugumos interesų pusiausvyrą tokiu būdu, kad demokratija netaptų daugumos savivale, o Konstitucija – *lex imperfecta*¹. Šiais laikais teiginys, kad veiksmingiausias iš visų konstitucijos efektyvumą užtikrinančių instrumentų yra konstitucinė kontrolė, tapo beveik neginčijama tiesa. Ypač konstitucinė kontrolė reikalinga visuomenėje, kuri tik mokosi demokratinio gyvenimo elementų. Konstitucinio teismo vaidmenį nestabilių demokratinų vertybių laikotarpiu pirmasis Vengrijos Konstitucinio Teismo pirmininkas L. Sólyómas² išreiškė šiais žodžiais: „Mes esame profesionalūs idealistai pragmatiškame pasaulyje. Mes atstovaujame abstrakčioms Konstitucijos vertybėms ir viena iš mūsų pačių svarbiausių funkcijų yra atkurti prarastą teisės reputaciją. Aš tikiu, kad tai yra atramos taškas, kuris leis mums išstumti senąjį pasaulį iš jo vietos.“³

Drąsiai galima teigti, kad jau du savo veiklos dešimtmečius Konstitucinis Teismas Lietuvoje sėkmingai vykdo šią savo misiją. Ne tik pasiteisino Konstitucinio Teismo įsteigimas, bet ir jo veiklos

¹ Kelsen, H. Vom Wesen und Wert der Demokratie, Iš BAUME, S. *Hans Kelsen and the Case for Democracy*. Essex, 2012, p. 39.

² L. Sólyómas 2005–2010 m. taip pat buvo Vengrijos Respublikos Prezidentas.

³ RAULIČKYTĖ, A. Atsakingo valdymo principas ir jo įgyvendinimas. *Politologija*, 2006, t. 1(41), p. 146.

rezultatai pranoko konstitucinės justicijos modelio kūrėjų lūkesčius, teorinius svarstymus, kokia yra ar turėtų būti Konstitucinio Teismo aktų teisinė galia ir juose formuluojamos doktrinos reikšmė. Konstitucinė justicija keitė Lietuvos teisės sistemos suvokimą⁴. Dėl sunkiai išmatuojamo poveikio Lietuvos teisinės sistemos kaitai konstitucinė justicija nuolat stimuliuoja ir teisinę mintį. Oficialiosios konstitucinės doktrinos prigimties, esmės, funkcijų ir galios problematika yra viena iš svarbiausių konstitucionalizmo diskurse. Todėl šio teismo vieta teisminės valdžios sistemoje, santykiai su kitomis valstybės valdžios institucijomis, kiti teisinio statuso elementai yra nuolatinės teisinės mokslinės analizės objektai.

Nors atsižvelgiant į konstitucinės teisminės kontrolės atsiradimą ir konstitucinės jurisprudencijos išaugimą ir jos reikšmę visai Lietuvos teisei sistemai, taip pat reiktų ir išsamios procedūros, kurią laikydamasis Konstitucinis Teismas tiria teisės aktų atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai (toliau – Konstitucijai) ir kitas jo kompetencijai priskirtas bylas, analizės, tačiau teisinė mintis paprastai konstitucinės justicijos procesui linkusi skirti santykinai nedaug dėmesio, pirmenybę teikdama žvilgsniui „iš išorės“, t. y. konkrečiam Konstitucinio Teismo baigiamajam aktui, o ne žvilgsniui „iš vidaus“ – procedūroms, pagal kurias šis baigiamasis aktas priimamas. Rezultatai – nuolat pasirodančioje gausioje literatūroje Konstitucinio Teismo tematika esama santykinai mažai darbų, skirtų konstitucinės justicijos proceso klausimams nagrinėti. Tam tikrus probleminius konstitucinės justicijos proceso aspektus nagrinėjo V. Sinkevičius, S. Stačiokas, K. Lapinskas, J. Žilys ir kiti, tačiau mokslinės literatūros, skirtos konstitucinės justicijos proceso, kaip savarankiško teismo proceso, problematikai, beveik nėra. Šiame kontekste vertinga išimtimi laikytinas E. Kūrio straipsnis „Konstitucinės justicijos proceso teisės klausimu“⁵, kuriame autorius grindžia ne tik savarankiško teismo proceso rūšies (konstitucinės justicijos proceso), bet ir atitinkamos teisės šakos (konstitucinės justicijos proceso teisės) išskyrimą, aptaria tam tikrus konstitucinės justicijos proceso probleminius aspektus. Be to, du šio autoriaus straipsniai skirti Konstitucinio Teismo teisėjo atskirosios nuomonės instituto problematikai⁶. Literatūra konstitucinės justicijos proceso klausimais užsienio kalbomis yra kiek gausesnė⁷.

Nepaisant šių išimčių, reikia pripažinti, kad Konstitucinio Teismo vidaus procedūros nėra labai suprantamos ne tik plačiosios visuomenės, politinės valdžios, bet, deja, ir teisininkų bendruomenės. Tokia teisės mokslo spraga dar labiau išryškėja vis didėjant mokslinės literatūros, skirtos baudžiamajam, civiliniam ar administraciniam procesui, srautui, taip pat vis daugėjant konstitucionalizmo problemoms skirtų publikacijų. Ši situacija taip pat keistai disonuoja su paskutiniais metais itin išaugusiomis įstatymų leidėjo iniciatyvomis keisti Konstitucinio Teismo įstatymo (toliau – ir KTĮ) tekstą. Žinoma tai, kad tyrėjai visą savo dėmesį linkę sutelkti į konkretaus ginčo turinį ar Konstitucinio Teismo baigiamąjį aktą, taip pat nusipelno dėmesio ir yra reikšminga vis giliau konstitucionalizmo doktrinai įsitvirtinti Lietuvoje, tačiau tai taip pat veda į aklavietę, siekiant suprasti Konstitucinio Teismo veiklos specifiką kaip visumą. Paradoksalu, bet Konstitucinio Teismo sprendžiamų ginčų ir jo priimamų baigiamųjų aktų turinio reikšmingumas užgožia itin svarbios teisės srities – konstitucinės justicijos bylų

⁴ KŪRIS, E. Konstitucinės justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis. *Justitia*, 2003, nr. 3–4, p. 45–46.

⁵ KŪRIS, E. Konstitucinės justicijos proceso teisės klausimu. *Teisė*, 2011, t. 78, p. 7–27.

⁶ KŪRIS, E. Atskirosi nuomonė Konstituciniame Teisme. Pirmosios patirtys. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012, p. 163–182; KŪRIS, E. Apie Konstitucinio Teismo teisėjų atskirosias nuomones: keli biheivioristiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(3), p. 1031–1058.

⁷ Atskirų konstitucinės justicijos proceso institutų teisinio reguliavimo Europos konstitucinės justicijos institucijose apibendrinimų galima rasti Venecijos komisijos apžvalgose. Konstitucinis teismo procesas, kaip savarankiškas teismo procesas, aptariamas rusų konstitucinės teisės mokslininkų darbuose (ВИТРУК, Н. В. *Конституционное правосудие*. Москва: Юнити, 1998), daug dėmesio konstitucinės justicijos procesui teikia Vokietijos teisės mokslas (pvz., CLE-MENS, T.; UMBACH, D. C. *Bundesverfassungen – gerichts gesets: Mitarbeiterkommentar und Handbuch*. CF Muller Jurisher Vorlag GmbH, Regensburg, 1992).

nagrinėjimo ir sprendimų jose priėmimo – svarbą, šitaip tarsi apdengdamas konstitucinės justicijos procesą savita „mistiškumo skraiste“.

Vienas iš pagrindinių veiksnių, kodėl šie klausimai lieka nuošalėje, lyg nereikėtų platesnio jų moksline pažinimo, yra tam tikras neapibrėžtumas dėl pozicijos, iš kurios jie turėtų būti nagrinėjami, t. y. teisinėje teorinėje mintyje nėra išsakytos bendros nuomonės, ar teisės normos ir kitos nuostatos, reglamentuojančios procedūras, kurių laikydamasis Konstitucinis Teismas tiria teisės aktų atitiktį Konstitucijai ir kitas Konstitucinio Teismo kompetencijai priskirtas bylas, laikytinos sudarančiomis kokią nors savarankišką teisės sistemos dalį. Jeigu taip, ar ši teisės sistemos dalis gali būti tituluojama teisės šaka? Šiuo straipsniu bandoma bent šiek tiek išsklaidyti su šiais klausimais susijusias abejones ir taip atkreipti teisės mokslo atstovų dėmesį į aptariamą teisės sritį.

Straipsnio objektas – trys konstitucinės justicijos proceso teisės srities probleminiai aspektai. Pirminis iš jų – aplinkybės, nulėmusios santykinai menką teisės mokslo atstovų susidomėjimą šia teisės sritimi. Antrasis – konstitucinės justicijos procesą reglamentuojančių normų ir kitų nuostatų vietos nacionalinėje teisės sistemoje paieškos. Ir trečiasis – konstitucinės justicijos proceso teisės, kaip atskiros teisės šakos, specifikos aptarimas. Šių trijų aspektų analizę atitinka ir šio straipsnio struktūra (straipsnio dalys). *Straipsnio tikslas* – išanalizuoti su konstitucinės justicijos proceso teisės, jei ji laikoma atskira teisės šaka, išskyrimu susijusias problemas, pateikti jų sprendimo galimybes, apibūdinti pagrindinius šios teisės šakos požymius. Atsižvelgiant į šio straipsnio labiau teorinį pobūdį, jame daugiausia naudojamos istoriniu, analitiniu, sisteminiu, lyginamuoju ir aprašomuoju metodais.

1. Konstitucinės justicijos procesas – atskiras teisminis procesas

Santykinai menkas teisinės minties susidomėjimas konstitucinės justicijos proceso klausimais bent iš dalies aiškinamas ir teisės mokslo raidos ypatumais. Prancūzų komparatyvistas R. Davidas rašė, kad, remiantis susiklosčiusiomis tradicijomis, Europos žemyno teisininkus dar nuo senovės Romos laikų daug labiau domino materialioji teisė. Vėliau ši materialiosios teisės akcentavimo tradicija buvo įtvirtinta universitetuose, teisės dėstymą siejusiuose su „tikrojo proto“ – Romos teisės – studijomis. Bendrosios teisės tradicijoje, atvirkščiai, buvo pabrėžiama ne scholastinė, universitetų formuluojamais principais grindžiama materialioji teisė, o tikroji teisės taikymo praktika, griežtai susijusi su sudėtingomis ir formaliomis teismo proceso taisyklėmis⁸.

Tėsiant šią istorinę perspektyvą reikėtų pažymėti, kad romanų-germanų teisės tradicijoje yra gerai žinoma ilgalaikė praktika, kai teisėjai, susidūrę su sudėtingomis bylomis, teiraudavosi juriskonsultų ar jų profesorių nuomonės. Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Vokietijoje, šis teisinės tikrovės fenomenas netgi buvo institucionalizuotas *Aktenversendung* forma: nuo 1600 m. iki XIX a. teisėjai siųsdavo į universitetų teisės fakultetus sunkesnių bylų aprašus ir remdavosi kolektyvine fakulteto nuomone⁹. O Anglijoje tradiciškai teisininkas – tai ne universiteto profesorius, o teisėjas praktikas. Tik nedaugelis teisininkų studijavo universitetuose, XIX a. valstybėje nebuvo nė vieno garsaus teisėjo, kuris turėtų universiteto diplomą. XIX a. Anglijoje teisininkui svarbiausia buvo sugebėjimas rasti ieškinio formą, kuri sudarytų galimybę kreiptis į Karališkąjį teismą ir išvengti tų nemalonumų, kurių kildavo dėl formalaus procedūros pobūdžio. Ieškovas, nesugebėjęs pasiekti, kad būtų išleistas reikiamas įsakymas, buvo paliekamas be jokių tolesnės gynybos priemonių. Pasak J. Austino, „dėl nenorinčių prisitaikyti prie kintamų visuomenės pažiūrų bei sąlygų bendrosios teisės teismų pasipūtimo ir užsispyrimo radosi anglų teisingumas (*equity*)“¹⁰.

⁸ ДАВИД, Р. Основные правовые системы современности. Москва: Международные отношения, 1998, p. 240–242.

⁹ GALGINAITIS, J. Teisinė sistema ir pagrindinės jos sistemos kaip lyginamosios teisėtyros objektas. *Teisė*, 2002, t. 44, p. 38.

¹⁰ GLENDON, M. A.; GORDON, M. W.; OSAKWE, C. *Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius: Pradai, 1993, p. 151.

Reikia pažymėti, kad Anglijoje išliko šis tradicijų nulemtas, ypatingą reikšmę teisminiam procesui teikiantis mąstymo būdas. Kontinentinės Europos teisininkas teisėje mato socialinės tvarkos principus, jis vertina teisę tų principų kontekste, kalba apie politinės laisvės principus, socialines teises, nuosavybę ir sutartis, o praktikams palieka rūpestį dėl šių principų įgyvendinimo. Anglijos teisininkas – savitas praktikų palikuonis – su nepasitikėjimu žiūri į tai, ką mano esant tuščiais žodžiais: ką reiškia kažkokie teisiniai principai, jeigu neegzistuoja jų įgyvendinimo būdų. Visas Anglijos teisininkų dėmesys amžiais buvo telkiamas į teisminį procesą ir tik labai lėtai po truputį pereina ir į materialiąją teisę¹¹.

Nesunku pastebėti, kad esama tam tikro materialiosios arba procesinės teisės akcentavimo tradicijos angliškai kalbančiame pasaulyje bei kontinentinėje Europoje ir skirtingo požiūrio į teisės šaltinius ir teismo diskrecijos apimtį ryšio. Bendrosios teisės tradicijoje, kurioje pripažįstama, kad teisėjas ne tik taiko teisę, bet ir ją kuria, ypatinga reikšmė teikiama procesinei teisei, kuri užtikrina, kad atitinkamas procesas vyktų objektyviai ir nešališkai. Civilinės teisės tradicijoje, kurioje teisėjas dažniausiai suprantamas kaip teisės taikytojas, materialioji teisė laikoma svarbiausia, o procesinei teisei skiriamas tik aptarnaujantis vaidmuo.

Pažymėtina, kad materialiosios teisės akcentavimo tradicija gyva ir šių dienų Lietuvoje. Tai matyti ir nacionaliniuose procesinės teisės vadovėliuose, kuriuose pabrėžiama, kad proceso teisė, palyginti su materialiąja, yra tarnybinė¹², o kartais materialiosios ir proceso teisės ryšys netgi vaizdžiai apibūdinamas „pono“ ir „tarno“ santykiais¹³. Ši tendencija yra juntama net aukščiausiu – konstituciniu lygmeniu. Konstitucinis Teismas 1996 m. lapkričio 12 d. ir 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimuose yra pažymėjęs, kad teisės teorijoje ir teisės aktų taikymo praktikoje laikomasi principo, kad materialiosios teisės normos turi pirmenybę procesinių teisės normų atžvilgiu. Pastarosios paprastai yra tarnybinės, t. y. jos skirtos materialiosios teisės normoms įgyvendinti¹⁴.

Žvelgiant iš tokios perspektyvos, nenuostabu, kad tyrėjų ir visuomenės dėmesį pirmiausia traukia konkretus konstitucinės justicijos bylos ginčo turinys, o ne procesinės normos, reglamentuojančios jo sprendimo procedūrą ir materialųjų normų atžvilgiu atliekančios „aptarnaujantį vaidmenį“¹⁵. Žinoma, tokiai įžvalgai būtų galima oponuoti, tvirtinant, kad štai mokslinės literatūros, skirtos baudžiamajam, civiliniam ar administraciniam procesui, netrūksta, tačiau akivaizdu, kad šią tendenciją, kurią galima apibūdinti kaip tendenciją, kai konstitucinės justicijos procesas lieka konstitucionalistų dėmesio paraštėse, dar labiau sustiprina Konstitucinio Teismo sprendžiamų ginčų ir jo priimamų baigiamųjų aktų reikšmingumas ir kitos aplinkybės.

Paminėtina ir tai, kad nors po Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimo¹⁶, kai oficialiai buvo pašalinta Seimo narių grupei kilusi abejonė, „ar Konstitucinis Teismas yra teismas“, tarp teisininkų šiuo klausimu neturėtų kilti jokių dvejonų, tačiau vis dar trūksta bandymų konstitucinės justicijos procesą analizuoti kaip teisminį procesą. Manytina, kad tokias tendencijas skatina ir tai, jog mokslinėje literatūroje konstituciniai teismai vis dažniau apibūdinami ne tik kaip negatyvūs įstatymų leidėjai, bet ir kaip teisėkūroje turintys kur kas didesnę vaidmenį. Reikėtų sutikti su A. R. Brewerio-Caríaso tvirtinimu, kad pastaraisiais dešimtmečiais konstitucinių teismų vaidmuo labai pasikeitė, jis nebeapsiriboja įstatymų konstitucingumo kontrole, konstituciniai teismai dažnai pasirenka ne galimy-

¹¹ ДАВИД, Р. Основные правовые <...>, p. 240–242.

¹² MIKELĖNAS, V. Civilinis procesas. *Teisė*, 1994, p. 20.

¹³ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika, I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 41.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 112-2558; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708, 2004 12 29, Nr. 186.

¹⁵ KŪRIS, E. Konstitucinės justicijos <...>, p. 12.

¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

bę pripažinti įstatymų ar kitų teisės aktų antikonstitucingumą, bet išaiškinti juos taip, kad jie atitiktų konstituciją. Šis autorius taip pat atkreipia dėmesį į tai, kad konstituciniai teismai vis dažniau kuria tam tikras nuostatas, kai atitinkami klausimai nėra sureguliuoti įstatymų leidėjo, taip pat nustato tam tikras laikinas ar pereinamąsias nuostatas, kurios turi būti taikomos iki atitinkamų teisės aktų įsigaliojimo¹⁷.

Taigi vis dar lieka tam tikro neapibrėžtumo, iš kokių pozicijų nagrinėti procedūras, kurių laikydamasis Konstitucinis Teismas tiria teisės aktų atitiktį Konstitucijai ir kitas jo kompetencijai priskirtas bylas. Tokį neapibrėžtumą sustiprina ir tai, kad tose šalyse, kur nagrinėti konstitucinės justicijos bylas yra pavesta konstituciniams teismams, šie dažnai apibūdinami pabrėžiant, kad jie yra „normų teismai“, o ne „faktų (arba elgesio) teismai“, ir tokiu būdu perdėtai pabrėžiama jų kitoniška nei visos kitos teisminės valdžios prigimtis. Tačiau KTĮ¹⁸ įtvirtinta nuostata „Konstitucinis Teismas tiria ir sprendžia tik teisės klausimus“ (30 str.), kuri tarsi turėtų patvirtinti tokį įsitikinimą, neturėtų būti aiškinama pažodžiui. E. Kūris tvirtina, kad konstitucinėje justicijoje išimtis yra ne faktų tyrimas, bet gryniesiems teisės klausimams, kai faktai netiriami. Savo poziciją jis grindžia tokiais argumentais¹⁹: 1) net trys atvejai, kada Konstitucinis Teismas gali tirti faktus, yra numatyti Konstitucijoje²⁰ (105 str. 3 d.), t. y. atvejai, kai Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo rinkimus, ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam toliau eiti pareigas, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai neprieštaruoja Konstitucijai; 2) tiriant, ar teisės aktas neprieštaruoja aukštesnės galios aktui pagal ginčijamo teisės akto priėmimo tvarką, neįmanoma netirti faktų, nes akto priėmimo (ar išleidimo) tvarkos tyrimas suponuoja atitinkamų faktinių procedūrų tyrimą; 3) daugelis teisinio reguliavimo ydų išryškėja tuos aktus taikant (vadinasi, Konstitucinį Teismą neišvengiamai domina jų taikymo praktika); 4) daugiausia konstitucinės justicijos bylų inicijuoja ne politinio proceso dalyviai, bet bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai, todėl tai netiesiogiai provokuoja ir Konstitucinio Teismo gilinimąsi į atitinkamų baudžiamųjų, administracinių, civilinių bylų faktines aplinkybes; 5) konstitucinės justicijos bylose vis dažniau ginčijami individualūs aktai, todėl, sprendžiamas šias bylas, Konstitucinis Teismas taip pat turi tirti faktines aplinkybes ir kt. Reikia pažymėti ir tai, kad, nacionalinėje teisės sistemoje įvedus individualaus konstitucinio skundo institutą (jei tam kada nors bus politiškai pasiryžta)²¹, požiūris į Konstitucinį Teismą šiuo aspektu turėtų keistis dar labiau. Taigi Konstitucinis Teismas ir ordinariniai teismai šiuo požiūriu nėra jau tokie nutolę, kaip gali iš pradžių pasirodyti.

Akivaizdu ir tai, kad valstybės valdžios institucija, kuri Konstitucijoje įvardyta kaip teismas, savo konstitucine prigimtimi negali būti ne teismas. Pažymėtina ir tai, kad bendrosios kompetencijos, administracinius teismus ir Konstitucinį Teismą sieja teisės viešpatavimo principo užtikrinimo funkcija. Konstitucinis Teismas tai daro iš pozityviosios teisės nuolatos valydamas „neteisines“ (antikonstitucines) normas, o bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai – saugodami ir gindami žmogaus teises bei laisves nuo neteisėtų trečiųjų asmenų (įskaitant ir valstybės institucijas) veikų konkrečiose

¹⁷ BREWER-CARÍAS, A. R. *Constitutional Courts as Positive Legislators: a Comparative Law study*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 6-120; 1993, nr. 68-1277; 1996, nr. 73-1749; 1998, nr. 55-1519; 2001, nr. 21-961; 2001, nr. 39-1335; 2001, nr. 64-2328; 2003, nr. 108-1815; 2007, nr. 77-3056; 2008, nr. 81-3187; 2008, nr. 131-5024; 2008, nr. 134-5179; 2011, nr. 49-2366; 2011, nr. 154-7262.

¹⁹ KŪRIS, E. Teisės ir faktų persipynimas konstitucinės justicijos bylose. Iš *Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje*. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Vilnius, 2005, p. 46.

²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014; 1996, nr. 64-1501, 1996, nr. 122-2863; 2002, nr. 65-2629; 2003, nr. 14-540; 2003, nr. 32-1315; 2003, nr. 32-1316; 2004, nr. 111-1423; 2004, nr. 111-4124; 2006, nr. 48-1701.

²¹ Plačiau apie individualaus konstitucinio skundo instituto įvedimo reikalingumą skaityti: BELIŪNIENĖ, L. *Žmogaus teisių apsaugos stiprinimas konstitucinio skundo institutu*. Vilnius: Justitia, 2014.

bylose²². Nekelia abejonių ir tai, kad Konstitucinis Teismas, įgyvendindamas konstitucinį teisingumą, remiasi Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtintomis taisyklėmis, kurios savo esme ir turiniu yra artimos civilinių ginčų nagrinėjimo bendrosios kompetencijos teismuose tvarkai: išankstinis medžiagos tyrimas, bylos rengimas posėdžiui, tvarkomoji stadija, byloje dalyvaujančių asmenų teisinis statusas, atstovavimas Teisme, ieškinio teisenos forma, rungimosi ir teisminių ginčų principai²³.

Konstitucinės justicijos procesą, kaip teisminį procesą, iš dalies pagrindžia ir jo struktūra, būdinga ir kitiems teisminiams procesams, kuriuos įprasta struktūruoti pagal bylų teisenas. Teisenos sąvoka yra siauresnė nei proceso, šia sąvoka paprastai apibrėžiama speciali bylų nagrinėjimo tvarka. Štai administracinis procesas apibrėžiamas kaip įstatymų nustatyta ir reguliuojama veikla, skirta tam tikrų rūšių administracinėms byloms nagrinėti. Administracinio proceso sąvoka aprėpia įvairių administracinių bylų teisenas (administracinių teisės pažeidimų bylų, drausminių (tarnybinių) nusižengimų bylų, kitų bylų dėl ginčų, kylančių iš administracinių teisinių santykių, ir kt.). O administracinių teisės pažeidimų bylų teiseną yra atskira administracinių bylų teisenos rūšis ir kartu sudedamoji administracinio proceso dalis²⁴. Civiliniame procese skiriama dvejopa teiseną: ieškinio (arba ginčo) teiseną ir ypatingoji teiseną²⁵, o pati teiseną apibrėžiama kaip speciali civilinių bylų nagrinėjimo tvarka, taikoma vienodos materialinės prigimties civilinių bylų visumai. Atkreiptinas dėmesys, kad Konstituciniame Teisme yra skirtingos procedūros, kurių laikydamasis jis tiria teisės aktų atitiktį Konstitucijai (KTĮ 63–72 str.), taip pat tos, pagal kurias Konstitucinis Teismas tiria kitas jo kompetencijai priskirtas bylas, t. y. teikia išvadas Konstitucijoje ir įstatymuose numatytais atvejais (KTĮ 73–83 str.) bei aiškina savo paties aktus (KTĮ 61 str.). Atsižvelgiant į šią trejopą Konstitucinio Teismo kompetenciją, manytina, kad konstitucinės justicijos procese taip pat galima skirti (bent) tris skirtingas teisenas: 1) prašymų ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai teiseną; 2) paklausimų dėl išvadų nagrinėjimo teiseną; 3) Konstitucinio Teismo baigiamųjų aktų aiškinimo teiseną. Šiame kontekste reikėtų pažymėti, kad dėl savarankiškos teisenos statuso šiek tiek abejonių kelia procedūros, pagal kurias Konstitucinis Teismas aiškina savo paties aktus, nes prašymu išaiškinti Konstitucinio Teismo baigiamąjį aktą nėra pradedama nauja konstitucinės justicijos byla, tai tik ankstesnės, išnagrinėtos bylos tęsia. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad kartais viename sprendime²⁶ būna išaiškintos ne vieno, o kelių Konstitucinio Teismo aktų nuostatos²⁷. Vis dėlto ši teiseną gali būti išskirta tik pripažįstant, kad ji išplaukia iš pirmųjų dviejų ir šiuo atžvilgiu nėra savarankiška. Konstitucinės justicijos procesas turi ir kitiems procesams būdingas stadijas: prašymų išankstinis tyrimas, bylos rengimas teisminiam posėdžiui, teismo nagrinėjimo stadija, baigiamojo akto priėmimas, baigiamojo akto paskelbimas.

Tačiau nepaisant neabejotino (ypač po Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimo) Konstitucinio Teismo priklausymo teisminei valdžiai, neneigtina ir ta aplinkybė, kad skirtinga Konstitucinio Teismo ir ordinarinių teismų kompetencijos prigimtis atitinkamai lemia ir tam tikrus Konstitucinio Teismo procesinės veiklos ypatumus (pvz., nors kiekvienoje byloje yra teisėjas pranešėjas, Konstitu-

²² STAČIOKAS, S. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir kitų Lietuvos teismų santykis. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo šeštoji konferencija „Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje“, Neringa, 2001 [interaktyvus. Žiūrėta 2014 m. birželio 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/02.pdf>>.

²³ ŽILYS, J. *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001, p. 136.

²⁴ PETKEVIČIUS, P. *Administracinių teisės pažeidimų bylų teiseną*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 15.

²⁵ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė, I tomas*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 50.

²⁶ Pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 16 d. sprendimas. Nr. KT1-S1/2014. *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 299.

²⁷ KŪRIS, E. (sud. ir moksł. red.) *Konstitucinis Teismas. Iš Lietuvos teisinės institucijos*. Vilniaus universiteto vadovėlis. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 77.

cinis Teismas tiria bylas kolektyviai, nėra baigiamųjų Teismo aktų verifikavimo galimybės, išskirtinis Teismo baigiamųjų aktų įgyvendinimo procesas ir kt.). Galima paminėti dar vieną Konstitucinio Teismo veiklos ypatumą, kuris taip pat iš dalies paaiškina menką susidomėjimą aptariama teisės sritimi. Į Konstitucinį Teismą gali kreiptis santykinai nedaug subjektų (palyginti su ordinariniais teismais), t. y. tik politinės institucijos, jų nariai ir teismai. Taigi ši teisės sritis visuomenei kol kas gali būti įdomi labiau esant tam tikram teorinio pobūdžio smalsumui, tačiau ne turint tikslą kaip nors tas žinias tiesiogiai panaudoti praktiškai. Straipsnio autorės nuomone, situacija turėtų keistis Lietuvos teisės sistemoje įtvirtinus individualaus konstitucinio skundo institutą, tada, būdamas suinteresuotas pasiekti savo tiesą individualaus konstitucinio skundo byloje, su konstitucinės justicijos procesu turėtų būti susipažinęs ir pareiškėjas ar bent jo advokatas. Tai skatintų didesnę teisininkų bendruomenės susidomėjimą aptariama teisės sritimi.

Vis dėlto manytina, kad minėti procesinės veiklos ypatumai tik patvirtina būtinybę išskirti atskirą su kitomis teismo proceso rūšimis „nesusipinantį“ teisminį procesą. Taigi, remiantis šiomis aplinkybėmis – 1) akivaizdžios tiek pačių teisminių institucijų, tiek atitinkamą teisminį procesą reglamentuojančių nuostatų sąsajos; 2) su kitomis teisminio proceso rūšimis „nesusipinantis“ ordinarinis teisinis reguliavimas (Konstitucinio Teismo įstatymas); 3) atskiras teisės aktas, skirtas būtent šiems santykiams reguliuoti, – darytina išvada, kad teisės normos ir kitos nuostatos, reglamentuojančios procedūras, kurių laikydamasis Konstitucinis Teismas tiria teisės aktų atitiktį Konstitucijai ir kitas jo kompetencijai priskirtas bylas, sudaro atskirą teisminio proceso rūšį – konstitucinės justicijos procesą. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad nacionalinę teisės sistemą įprasta struktūruoti į teisės šakas, jų požakius, institutus, neišvengiamai kyla klausimas: ar tai gali būti laikoma savarankiška teisės šaka? Jeigu taip, koks jos santykis su konstitucine teise?

2. Konstitucinės justicijos procesą reglamentuojančių nuostatų vieta teisės sistemoje

Ieškant atsakymų į straipsnio pirmosios dalies pabaigoje iškeltus klausimus, tikslinga remtis teisės sistemos skirstymu į tam tikrus fundamentalius šios sistemos pjūvius, prie kurių priskiriami teisės sistemos skirstymas į viešąją ir privatinę, nacionalinę ir tarptautinę, materialiąją ir proceso teisę, taip pat paskutiniaisiais dešimtmečiais įsivyravęs vertikalus teisės sistemos skirstymas į konstitucinę ir ordinarinę teisę. Konstitucinės justicijos procesą reglamentuojančių nuostatų vietai teisės sistemoje aktualūs tik du paskutiniai skirstymai, nes pirmieji du nekelia didesnių abejonių. Akivaizdu, kad aptariama teisės sritis yra nacionalinės teisės dalis, kaip ir tai, kad ji priklauso viešajai teisei.

Kalbant apie kitą fundamentalų teisinės sistemos pjūvį – jos skirstymą į materialiąją ir proceso teisę, pažymėtina, kad, nors šiandien niekas neabejoja proceso teisės savarankiškumu, šių teisės sričių atskyrimo klausimas iki šiol nėra pakankamai aiškus. Vienas iš painiausių klausimų, kurių kyla kalbant apie teisės sistemos skirstymą į materialiąją ir procesinę, yra kriterijai, pagal kuriuos šios fundamentalios teisės sritys gali būti atskirtos. Natūralu, kad, ieškant šių kriterijų, pirmiausiai į galvą šauna klasikiniai vadovėliniai apibrėžimai²⁸, kurie dažnai palieka daugiau klausimų nei pateikia atsakymų. Dar vienas būdas pradėti šio atskyrimo analizę yra H.L.A. Harto pateiktas pirminių ir antrinių normų skyrimas. Anot H.L.A. Harto, pirminių normų (materialiosios teisės normų) objektas yra veiksmai, kuriuos turi atlikti arba kurių neturi atlikti individai, o viena iš antrinių normų – ginčų sprendimo tai-

²⁸ Pvz., materialioji teisė ir proceso teisė atskiriamos remiantis šiais apibrėžimais: 1) materialioji teisė (angl. *substantial law*, *materielles Recht*) įtvirtina teisinių santykių subjektų teises ir pareigas, t. y. nustato galimo ir leistino elgesio ribas bei atsakomybę už šių pareigų nevykdymą ar teisių pažeidimą; 2) proceso teisė (angl. *procedural law*, vok. *Verfahrensrecht*) reguliuoja santykius, atsirandančius ginant pažeistas materialines subjektines teises.

syklės (procesinės teisės normos) – leidžia autoritetingai nustatyti, ar pirminės normos buvo pažeistos, ir taikyti tam tikras poveikio priemones pažeidėjams. Šios normos ne tik identifikuoja bylas sprendžiančius asmenis, bet ir apibrėžia procedūrą, kurios privalu laikytis²⁹. H.L.A. Hartas, nors ir pateikia svarbius mus dominančių sričių atskyrimo kriterijus, tačiau pripažįsta, kad ne visada aišku, kurias konkrečias normas laikyti antrinėmis. Dėl darbo apimties į gilesnę pirminių ir antrinių normų analizę nesileidžiama. Tačiau, siekiant pabrėžti materialiosios ir proceso teisės atskyrimo problematiką, reikėtų paminėti JAV Aukščiausiojo Teismo 1938 m. sprendimą byloje *Erie K. K. Co. V Tompkins*³⁰. Ši byla padėjo pagrindą idėjai, kad federaliniai teismai, nagrinėdami valstijų ieškinius, privalo taikyti valstijos materialiąją teisę, tačiau gali taikyti federalines proceso taisykles, ir sukūrė nesibaigiančią užduotį JAV teismams – nustatyti kriterijus, pagal kuriuos būtų galima atskirti materialiąją ir proceso teisę³¹. Ši užduotis iki šių dienų išlieka problema tiek teisėjams ir advokatams, tiek teisės mokslo atstovams. Nors pačiame sprendime minėti kriterijai nebuvo aptariami, kiek išsamesnė mūsų nagrinėjamu klausimu yra toje pačioje byloje pateikta teisėjo J. Reedo atskiroji nuomonė. Nesileisdami į išsamesnį jos aptarimą, pateiksime vieną citatą, atspindinčią visą šios nuomonės poziciją: „linija tarp materialiosios ir proceso teisės yra labai miglota.“

Nors šis pavyzdys rodo materialiosios ir proceso teisės šakų atskyrimo problematiką JAV, t. y. vienoje iš bendrosios teisės tradicijos valstybių, istorinė šios problemos analizė patvirtina, kad ši problema aktuali ir kontinentinės teisės tradicijos valstybėse. Iki XIX a. proceso teisė buvo pripažįstama sudedamąja materialiosios teisės dalimi. Proceso normos neskirtos į atskirą šaltinį: jos buvo įtrauktos į materialiosios teisės šaltinius. Lietuva šioje srityje nebuvo išskirtinė. Jos teismų sistema ir procesą reguliavo 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutai. Istorškai pirmiausia susiformavo dvi proceso teisės šakos: baudžiamojo proceso teisė ir civilinio proceso teisė. Daugumoje šalių šių teisės šakų normos kodifikuotos skirtinguose kodeksuose. XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje pradėjo formuotis trečioji proceso teisės šaka – administracinio proceso teisė³².

Tešiant šios problematikos aptarimą, svarbu pažymėti ir tai, kad civilinės (kontinentinės) ir bendrosios teisės tradicijos valstybėse skirtingai vertinamas ir vienu, ar kitų klausimų priskyrimas materialiajai ir proceso teisei. Chrestomatiniau yra tapęs ieškinio senaties instituto pavyzdys. Anglijos teisėje ieškinio senatis yra proceso teisės institutas. Taigi Anglijos teismas taikys nacionalinėje proceso teisėje (*lex fori*) nustatytus ieškinio senaties terminus, jų skaičiavimo taisykles bei atsižvelgs į šių terminų baigimosi padarinius, o Vokietijos teismas ieškinio senaties problemą spręs remdamasis *lex causae*³³. Paminėtina ir tai, kad kai kuriose valstybėse tam tikri procesiniai klausimai yra reguliuojami materialiosios teisės šakų (pavyzdžiui, įrodymai – Italijoje, Prancūzijoje)³⁴.

Tai, kad materialiosios ir proceso teisės atskyrimo problema aktuali ir šių dienų kontekste, rodo ir šiame straipsnyje keliamas dar vienos procesinės teisės šakos, būtent konstitucinės justicijos proceso teisės, išskyrimo klausimas. Pažymėtina, kad su pozicija, jog tokia teisės šaka gali būti išskirta, sutinka toli gražu ne visi teisinės minties atstovai (bent jau Lietuvoje). Kai kurie jų tvirtina, kad konstitucinės justicijos proceso teisė yra materialiosios teisės (konstitucinės) dalis.

²⁹ HART, H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997, p. 180–185.

³⁰ JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimas *Erie Railroad Co. V Tompkins* – 304 U.S. 64 (1938) [interaktyvus. Žiūrėta 2014 m. birželio 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/304/64/case.html>>.

³¹ SOLUM, L. B. *Procedural justice*. Bepress legal series, 2004, [interaktyvus. Žiūrėta 2014 m. birželio 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.bepress.com/expresso/eps/141/>>.

³² LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė, I tomas*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 23.

³³ DICEY, A. V.; MORRIS, J. H. C.; COLLINS, L. A. *Dicey and Morris on the Conflicts of Laws*. London: Sweet and Maxwell, 1998, p. 184–189.

³⁴ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika, I tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 43.

Štai S. Stačiokas tokią poziciją grindžia šiais argumentais³⁵. Pirma, pačiame Konstitucinio Teismo įstatymo III skyriaus pavadinime nustatyta „Pagrindinės teisenos taisyklės Konstituciniame Teisme“. Antra, teisės sistemoje skiriamos tik trys procesinės teisės šakos: civilinio proceso teisė, baudžiamojo proceso teisė, administracinio proceso teisė, tačiau, autoriaus nuomone, bendrai sutariama, kad nėra tokios atskiros teisės šakos kaip konstitucinio proceso teisė: tai laikoma konstitucinės teisės sritimi, o konstitucinė teisė yra materialiosios teisės šaka (S. Stačioko nuomone, reikia skirti procedūrines teisės normas ir procesines normas, pvz., yra klaidinga daugumą Seimo statute įtvirtintų normų laikyti procesinėmis normomis). V. Mikelėno nuomone, negalima tapatinti procesinės teisės normų, kurios reguliuoja ginčų tarp dviejų šalių sprendimą nešališkame teisme, su procedūrinėmis normomis. Procedūrinės normos nesudaro atskiros savarakiškos teisės šakos, o paprastai yra atitinkamos materialiosios teisės šakos dalis. Antai procedūrinėmis normomis reikia laikyti Seimo rinkimų įstatymo normas, reguliuojančias rinkimų procedūrą, Seimo statuto normas, reguliuojančias Seimo darbą, ir kt. Tokias normas galima vadinti materialinėmis-procedūrinėmis normomis, nes jos tik detalizuoja materialinės subjektinės teisės įgyvendinimo tvarką, tačiau nereguliuoja šios teisės gynimo. Tą atlieka procesinės teisės normos. Toliau tęsdamas mintį V. Mikelėnas kritikuoja nuomonę esą kiekviena materialiosios teisės šaka turi ir savo atitinkamą procesinės teisės šaką, t. y. materialiosios teisės normas laiko procesinėmis ir kaip pavyzdį pateikia konstitucinę procesinę teisę³⁶. Remdamasis šiais samprotavimais, S. Stačiokas daro išvadą, kad būtų per daug ambicinga išskirti konstitucinio proceso teisės šaką. Taigi, atsižvelgdamas į tai, kad konstitucinio teismo proceso normos „neturi ambicijų“ tapti teisės šaka, autorius siūlo vartoti teisenos, o ne proceso³⁷ terminą.

Šiandienų tendencijų³⁸ kontekste šis siūlymas atrodo abejotinas. Kritikuotini autorių argumentai dėl konstitucinės justicijos procesą reglamentuojančių nuostatų priskyrimo procedūrinėms normoms, ypač gretinant jas su Seimo statuto normomis. Mokslininkų procesualistų darbuose materialiosios procedūros normomis vadinamos normos, reguliuojančios, pvz., administracinio pobūdžio ginčų nagrinėjimą ir kitokių klausimų sprendimą neteisminėse institucijose, nes tokios normos tik detalizuoja materialiosios subjektinės teisės įgyvendinimo tvarką, bet nereguliuoja šios teisės gynimo proceso³⁹. Taigi materialiosios procedūros normos reglamentuoja ginčų nagrinėjimą neteisminėse institucijose, o po Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimo turėjo oficialiai tapti aišku, kad konstitucinės justicijos bylos nagrinėjamos teisme, todėl nuostatos, reglamentuojančios konstitucinės justicijos procesą, tikrai negali būti laikomos procedūrinėmis normomis. Aptariant autorių teiginį, kad konstitucinio teismo proceso normos „neturi ambicijų“ tapti teisės šaka, pažymėtina, kad E. Kūris yra kitokios pozicijos⁴⁰. Jo nuomone, konstitucinės teismo kontrolės atsiradimas ir konstitucinės jurisprudencijos išaugimas suponuoja būtinumą išskirti ne tik atskirą teismo proceso rūšį – konstitucinės justicijos procesą, bet ir atitinkamą teisės šaką – konstitucinės justicijos proceso teisės šaką.

Reikėtų pažymėti, kad konstitucinės justicijos proceso teisės, kaip atskiros teisės šakos, susiformavimo arba materialinių-procedūrinių normų vietos teisės sistemoje klausimai yra tik maža dalis

³⁵ STAČIOKAS, S. The Principles and Basic Rules of legal proceedings in the Constitutional Court. Iš JARAŠIŪNAS, E.; KŪRIS, E.; LAPINSKAS, K.; NORMANTAS, A.; SINKEVIČIUS, V.; STAČIOKAS, S. *Constitutiona Justice in Lithuania*. The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Vilnius, 2003, p. 125.

³⁶ MIKELĖNAS, V. Civilinis procesas. *Teisė*, 1994, p. 3.

³⁷ Pažymėtina, kad šiame straipsnyje rašoma apie teismo / bylų sprendimo procesą, o ne apie bet koki procesą, tegul ir numatytą Konstitucijoje, pvz. „Tai atliekama apkaltos proceso tvarka“ (Konstitucijos 74 straipsnis).

³⁸ Cituotos autorių mintys publikuotos santykinai seniai (S. Stačioko – 2003 m., o V. Mikelėno – dar 1994 m.), kai dar nebuvo oficialios konstitucinės doktrinos, „ar Konstitucinis Teismas yra teismas“, net ir iš S. Stačioko publikacijos įvado matyti, kad autorius dėsto šias abejones. Pažymėtina, kad tuo laikotarpiu Konstitucinio Teismo jurisprudencija nebuvo tiek išaugusi, kad galėtų kelti minčių tiek apie atskiro teismo proceso, tiek apie atskiros teisės šakos išskyrimą.

³⁹ PETKEVIČIUS, P. *Administracinių teisės <...>*, p. 15.

⁴⁰ KŪRIS, E. Konstitucinės justicijos <...>, p. 9.

galimų materialiosios ir procesinės teisės atskyrimo probleminių aspektų. Įdomu paminėti ir tai, kad bendrosios teisės tradicijos šalyse nėra esminio sąvokų „procesas“ ir „procedūra“ skirtumo, procedūra apibūdinama kaip formalūs, oficialūs būdai (metodai), kuriais yra vadovaujama byloje, o procesas – kaip procedūra teisme⁴¹. Kitaip sakant, apibrėžiama *idem per idem*.

Šis trumpas aptarimas parodo, kad materialiosios ir proceso teisės atskyrimas dažnai yra problemiškas ne tik istorinėje perspektyvoje, bet ir šiandienėse realijose. Dėl tam tikrų klausimų priskyrimo materialiajai ar proceso teisei nesutaria ne tik skirtingų teisės tradicijų, bet ir tos pačios valstybės teisės mokslo ar praktikos atstovai. Taigi dažnai šis atskyrimas yra sąlyginis, nulemtas ne tik tradicijų ar istorinių aplinkybių, bet ir atitinkamo požiūrio, kuris vyrauja tuo metu tam tikros valstybės teisės moksle ar praktikoje. Ir nors prieš tai buvo apsibrėžta, kad teisės normos ir kitos nuostatos, reglamentuojančios procedūras, kurių laikydamasis Konstitucinis Teismas tiria teisės aktų atitiktį Konstitucijai ir kitas jo kompetencijai priskirtas bylas, sudaro atskirą teismo proceso rūšį – konstitucinės justicijos procesą, tai dar savaime nesuponuoja atskiros procesinės teisės šakos išskyrimo.

Todėl, siekiant išsklaidyti abejones dėl konstitucinės justicijos procesą reglamentuojančių normų priskyrimo tam tikrai teisės šakai, reikia remtis kitu fundamentaliu – vertikaliu – teisės sistemos skirstymu į konstitucinę ir ordinarinę teisę, kuris, kitaip nei prieš tai minėtas teisės sistemos skirstymas į materialiąją ir proceso teisę, didesnių neaiškumų nepaliekia. Konstitucinės teismo kontrolės atsiradimas ir konstitucinės jurisprudencijos išaugimas paskatino gana radikalią konstitucinės teisės⁴² paradigmos transformaciją, kurios vienas iš bruožų yra tai, kad konstitucinės teisės šaltiniais pripažįstama tik pati Konstitucija ir Konstitucinio Teismo jurisprudencija⁴³. Pažymėtina, kad nors konstitucinės teismo kontrolės galimybė yra įtvirtinta Konstitucijoje (7 str. 1 d., VIII skirsnyje ir kt.), tačiau pati Konstitucija (103 str. 2 d.) įpareigoja teisės aktų konstitucingumo patikros procedūras apibrėžti Konstitucinio Teismo įstatyme, t. y. ordinarinės teisės akte, o ordinarinės teisės aktai negali būti laikomi „papildančiais“ Konstituciją tuo aspektu, kad, aiškinant Konstitucijos nuostatų prasmę, jais negalima remtis; atvirkščiai, tokie aktai *per definitionem* patys yra potencialūs konstitucingumo patikros objektai⁴⁴. Konstitucinio Teismo vidaus klausimus taip pat reguliuoja Konstitucinio Teismo tvirtinamas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamentas⁴⁵, kuris taip pat yra ordinarinės teisės aktas. Taigi konstitucinės justicijos procesą reglamentuojančios normos ir kitos nuostatos negali būti laikomos procesiniu konstitucinės teisės segmentu, nes yra priskirtinos ordinarinei teisei (nepaisant to, kad konstitucinės justicijos proceso teisė, kaip ir kitos procesinės teisės šakos, taip pat kyla iš Konstitucijos). Abejonių nekelia ir tai, kad konstitucinės justicijos procesą reglamentuojančių teisės nuostatų sistema nepriskirtina nė vienai iš kitų pripažintų procesinių teisės šakų, o tuo labiau negali būti pavadinama jokios kitos materialiosios teisės dalimi, todėl, manytina, sudaro atskirą procesinės teisės šaką.

Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad esama nemažų norminių masių, kurie nesudaro savarankiškos teisės šakos. Tarp tokių iš teisės šakų ribų „iškrentančių“ sričių paminėtinos – bankroto, investicijų teisė ir kt., ir tai savaime nereiškia, kad jos turi būti pripažintos atskiromis teisės šakomis. Paminėtina ir tai, kad kai kurie autoriai atsisakė tradicinio normų skirstymo į teisės šakas ir siūlo

⁴¹ A Dictionary of Law / Fourth edition. Oxford-New York: Oxford University Press, 1997.

⁴² Reikėtų paminėti, kad čia kalbama apie konstitucinę teisę kaip apie nacionalinės teisės sritį, tačiau ne kaip apie vieną iš teisės mokslo sričių ar studijų disciplinų. Konstitucinė teisė kaip teisės mokslas ar studijų disciplina dažniausiai suprantama plačiau, t. y. kaip integruojanti ne tik Konstituciją ir Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, bet ir vadinamąją valstybinę teisę. Kartais šios dvi konstitucinės teisės sampratos dar vadinamos konstitucijos teisė (*the law of the Constitution*, t. y. „siauroji konstitucinė teisė“) ir konstitucinė teisė (*constitutional law*, t. y. „plačioji konstitucinė teisė“).

⁴³ KŪRIS, E. Konstitucinės justicijos <...>, p. 7–8.

⁴⁴ Ten pat, p. 9.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamentas. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 38-1237; 2007, nr. 100-4082; 2009, nr. 34-1303.

nagrinėti norminių aktų grupes pagal jų teisinio reguliavimo tikslus⁴⁶, t. y. teisės šakas grupuoti į blokus, atsižvelgiant į jų teisinio reguliavimo tikslą. Tokios tendencijos neabejotinai pabrėžia, kad teisės normų skirstymas į teisės šakas, kaip ir prieš tai minėtas teisės sistemos skirstymas į materialiąją ir proceso teisę, yra sąlyginis. Tačiau šiame straipsnyje bandoma pagrįsti, kad konstitucinės justicijos proceso teisės šakos išskyrimas nėra vien teorinė problema, bet turi ir praktinę reikšmę, t. y. pritrauktų didesnę teisinės minties dėmesį konstitucinės justicijos proceso klausimams, o išsamesnės mokslinės diskusijos neabejotinai padėtų tobulinant konstitucinės justicijos procesą Lietuvoje.

3. Konstitucinės justicijos proceso teisės kaip atskiros teisės šakos specifika

Reikėtų pažymėti, kad konstitucinės justicijos proceso teisė turi nemažai bendrybių su kitomis proceso teisės šakomis. Pavyzdžiui, minėtini bendri principai, tokie kaip antai teismų nepriklausomumo (KTĮ 17 str.), teismo posėdžio viešumo (KTĮ 18 str.), valstybinės kalbos (KTĮ 20 str.) ir kiti principai taikomi proceso teisės šakose. Galima įžvelgti ir tam tikrų struktūrinių panašumų su kitomis proceso teisės šakomis. Analizuojant KTĮ struktūrą nesunkiai įžvelgiama tam tikra visų teisės normų išdėstymo sistema. Taigi, kaip ir, pvz., civilinio proceso teisėje, galima išskirti dvi šios sistemos dalis – bendrąją ir ypatingąją. Bendrosios dalies normos reguliuoja klausimus, bendrus visam konstitucinės justicijos procesui (KTĮ III skyrius „Pagrindinės teisenos taisyklės Konstituciniame Teisme“, taip pat VI skyrius „Baigiamieji nuostatai“), tai ir atstovavimas (32 str.), proceso dalyviai (33 str.) kreipimosi nagrinėjimo Konstituciniame Teisme terminai (29 str.), įrodinėjimas (34–35 str.) ir kt., ypatingosios dalies normos reguliuoja konstitucinės justicijos proceso teisės subjektų veiklą nagrinėjant bylas konkrečių konstitucinės justicijos proceso teisenų tvarka (KTĮ IV skyrius „Prašymų ištirti teisės aktų atitiktį Konstitucijai teisei“, V skyrius „Paklausimų dėl išvadų nagrinėjimas“). Konstitucinės justicijos proceso teisė su kitomis procesinėmis teisės šakomis vienija daugybė bendrų teisės institutų, pvz., atstovavimo (KTĮ 32 str.), įrodinėjimo (KTĮ 34–35 str.), teisėjo nusišalinimo (KTĮ 48 str.), atskirosios nuomonės (KTĮ 55 str. 5–6 d.), bylos nagrinėjimas rašytinio proceso tvarka (KTĮ 53 (1)) ir kiti institutai.

Tačiau, norint pagrįsti aptariamą teisės šakos egzistavimą, reikia ieškoti ne vien ją ir kitas proceso teisės šakas vienijančių, bet ir jos išskirtinumą pabrėžiančių bruožų. Proceso teisės viena nuo kitos atskiriamos pagal du požymius: teisinio reguliavimo dalyką ir metodą⁴⁷, t. y. pagal visuomeninių santykių sritį, kuriai reguliuoti skirtos tam tikros proceso teisės šakos normos ir pagal tų visuomeninių santykių reguliavimo būdus. Šiame kontekste tikslinga paminėti ir tai, kad kiekvienos teisės šakos teisinio reguliavimo dalyku pripažįstami jos normų reguliuojami santykiai. Pvz., civilinio proceso teisės dalyku reikėtų pripažinti civilinį procesą, kuris apibrėžiamas kaip teismo, civilinės bylos ginčo šalių, kitų byloje dalyvaujančių asmenų ir proceso dalyvių procesinių veiksmų sistema konkrečiam tikslui pasiekti – ginčui išspręsti⁴⁸. Paprastai procesinės teisės dalyku yra laikomas pats procesas. Pagal analogiją, konstitucinės justicijos proceso teisės dalyku būtų galima įvardyti konstitucinės justicijos procesą. Konstitucinės justicijos procesas reguliuoja Konstitucinio Teismo veiklą nagrinėjant ir sprendžiant konstitucinės justicijos bylas. Be Konstitucinio Teismo teisėjų, nagrinėjant konstitucinės justicijos bylas dalyvauja byloje dalyvaujantys asmenys (KTĮ 31 str.), kiti proceso dalyviai (KTĮ 33 str.). Konstitucinės justicijos proceso teisės normos reguliuoja ir šių subjektų veiklą konstitucinės justicijos procese, nustato jų procesines teises ir pareigas. Tad konstitucinės justicijos proceso

⁴⁶ TIAŽKIJUS, V. *Darbo ir socialinės teisės santykio problema: teorija ir praktika*, 2010, [interaktyvus. Žiūrėta 2014 m. rugsėjo 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vta.ttvam.eu/index.php/vta/article/viewFile/30/46>>.

⁴⁷ Tačiau teisinio reguliavimo metodas laikytinas tik papildomu teisės šakų atskyrimo požymiu, svarbiausias šiame procese teisinio reguliavimo dalykas.

⁴⁸ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso <...>*, p. 27.

teisės dalyku reikia laikyti Konstitucinio Teismo, dalyvaujančių byloje asmenų ir kitų proceso dalyvių veiklą sprendžiant konstitucinės justicijos bylas.

Vis dėlto, apibrėžiant konstitucinės justicijos proceso teisės sritį, kyla tam tikrų sunkumų. Teisės aktų konstitucingumo patikra neapsiriboja procesu Konstituciniame Teisme. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją yra negalimos tokios teisinės situacijos, kad nebūtų įmanoma teisme patikrinti, ar Konstitucijai ir įstatymams neprieštarauja tie teisės aktai (jų dalys), kurių atitikties Konstitucijai kontrolė Konstitucijoje nėra priskirta Konstitucinio Teismo jurisdikcijai, *inter alia*, ministrų išleisti teisės aktai, kiti žemesnės galios poįstatyminiai teisės aktai, taip pat savivaldybės institucijų išleisti teisės aktai⁴⁹. Taigi bylas dėl norminių administracinių aktų teisėtumo, kurių atitikties Konstitucijai ir įstatymams užtikrinimas nepatenka į Konstitucinio Teismo kompetenciją, nagrinėja administraciniai teismai. Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad dėl šios specifinės administracinių teismų funkcijos administracinius teismus galima laikyti tam tikrais Konstitucinio Teismo partneriais⁵⁰. Vis dėlto vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šie teismai konstitucinę kontrolę įgyvendina pagal teisės normas ir kitas nuostatas, priskiriamas administracinio proceso teisei, todėl tai nepatenka į konstitucinės justicijos proceso teisės sritį. Žinoma, šiam teiginiui būtų galima oponuoti, tvirtinant, kad esama nemažai teisės šakų, kurių apimamus santykius reguliuoja ne vienos, bet dviejų ar net daugiau teisės šakų normos, kaip antai sveikatos teisė, statybos teisė arba transporto teisė, tačiau šiems klausimams reikia išsamios mokslinės analizės ir jie galėtų būti atskiro straipsnio objektas, todėl dėl šio straipsnio apimties čia nebus išsamiai nagrinėjami.

Taigi konstitucinės justicijos proceso teise reikėtų vadinti teisinio reguliavimo sritį, apimančią procedūras, pagal kurias Konstitucinis Teismas tiria teisės aktų atitiktį Konstitucijai, taip pat procedūras, kurių laikydamasis Konstitucinis Teismas tiria kitas jo kompetencijai priskirtas bylas (teikia išvadas) ar sprendžia kitus jo kompetencijai priskirtus klausimus. Šių procedūrų esmė yra ta, kad jos lemia ne atitinkamo Konstitucinio Teismo akto turinį, bet jo priėmimą⁵¹. Nėra paprasta apibrėžti ir šio proceso apimtį, t. y. jo pradžią ir pabaigą. Šiame kontekste pažymėtina, kad galbūt egzistuoja siauroji ir plačioji konstitucinės justicijos proceso teisės sampratos. Pagal siaurąją sampratą konstitucinės justicijos proceso teisė yra teisinio reguliavimo sritis, apimanti procedūras nuo kreipimosi (prašymo ar paklausimo) gavimo Konstituciniame Teisme iki atitinkamo šios teismo institucijos baigiamojo akto (nutarimo, sprendimo arba išvados) įsigaliojimo. Remiantis plačiąja samprata, konstitucinės justicijos proceso teisei priskirtinos ir normos, reguliuojančios tam tikrus santykius, susiklosčiusius iki kreipimosi gavimo Konstituciniame Teisme⁵², taip pat tam tikrus santykius, susiklosčiusius ne tik po atitinkamo Konstitucinio Teismo akto priėmimo, bet ir po jo įsigaliojimo⁵³. Apžvelgę kitas procesines teisės šakas, matome, kad nėra vienos nuomonės ir dėl kai kurių kitų procesinių teisės šakų srities. Pvz., minėta, kad civilinio proceso teisės dalyku pripažįstamas civilinis procesas, tačiau kai kurie autoriai civilinį procesą supranta dvejopai – siaurai ir plačiai. Siaurai civilinį procesą jie supranta kaip teismo ir šalių procesinę veiklą sprendžiant civilines bylas ir vykdant teismų sprendimus, t. y. civiliniu procesu tokiu atveju pripažįstamas tik teismo procesas. Plačiai civilinį procesą jie supranta kaip visus subjektyvius teisių gynbos ir apsaugos būdus, išskyrus baudžiamąjį ir administracinį procesus. Tokiu atveju į civilinio proceso sampratą įtraukiamas ir arbitražo procesas, ir notariato veikla, ir kiti privati-

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 32-1292.

⁵⁰ VALANČIUS, V. Kai kurie bendrosios kompetencijos, konstitucinių ir administracinių teismų santykio aspektai. *Jurisprudencija*, 2004, 51(43), p. 70–79.

⁵¹ KŪRIS, E. Konstitucinės justicijos <...>, p. 11.

⁵² Pvz., normos, kurios reglamentuoja potencialių pareiškėjų įgaliojimus kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ar paklausimu.

⁵³ Pvz., normos, reguliuojančios Konstitucinio Teismo aktų vykdymą.

nės teisės gynbos, apsaugos ir ginčų sprendimo būdai⁵⁴. Įvairiose valstybėse administracinio proceso teisė taip pat gali būti suprantama skirtingai. Pavyzdžiui, bendrosios teisės tradicijos valstybėse administracinio proceso teisė pripažįstama normų, reguliuojančių administracinių institucijų veiklą nagrinėjant jų kompetencijai priskirtus klausimus, visuma, nes administraciniai ginčai nagrinėjami civilinio proceso tvarka. Paminėtina, kad JAV civilinio proceso tvarka nagrinėjamos visos viešosios teisės bylos (išskyrus baudžiamąsias bylas), taip pat teisės aktų atitikties Konstitucijai klausimai. Šie klausimai sprendžiami tuose pačiuose teismuose ir pagal tokią pačią procedūrą kaip ginčai tarp privačių asmenų⁵⁵. Tačiau valstybėse, kuriose yra specializuoti administraciniai teismai, administracinio proceso teisė suprantama gerokai plačiau: pripažįstama, kad ji reguliuoja ne tik administracinių institucijų, bet ir administracinių teismų veiklą nagrinėjant administracinius ginčus. Taigi vieno visiems priimtino administracinio proceso teisės srities apibrėžimo taip pat nėra. Todėl reikia manyti, kad griežtos konstitucinės justicijos proceso teisės srities neapsibrėžimas tikrai negali būti laikomas pakankamu argumentu paneigti aptariamos teisės šakos egzistavimą. Tikėtina, kad nuodugnesnė diskusija šiais klausimais ateityje padės nusibrėžti tikslesnes konstitucinės justicijos proceso teisės ribas, o galbūt, atvirkščiai, – privers pripažinti, kad aptariama teisės šaka neturi griežtų ribų.

Sudėtinga apibrėžti ir konstitucinės justicijos proceso teisės teisinio reguliavimo metodą, t. y. būdus, kuriais teisės normos reguliuoja santykius, sudarančius teisinio reguliavimo dalyką. Štai, pvz., baudžiamojo proceso teisei būdingas imperatyvus teisinio reguliavimo metodas, jam būdingas ne lygių šalių dvikovos, bet tardomojo proceso principas, reiškiantis, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir teismas turi veikti aktyviai⁵⁶, siekdami išsiaiškinti baudžiamojoje byloje objektyvią tiesą ir spręsti, ar kaltas ar nekaltas. Administracinio proceso teisei taip pat būdingas imperatyvus teisinio reguliavimo metodas, tačiau mažiau imperatyvus nei baudžiamojoje teiseje, paprastai administracinių teisinių santykių dalyviai nėra lygiateisiai, dažnai juos sieja pavaldumo ryšiai, todėl administracinio proceso tvarka nagrinėjami administraciniai ginčai tarp asmenų ir viešojo administravimo institucijų, ginčai tarp viešojo administravimo subjektų, šiuose ginčuose vyrauja viešasis interesas⁵⁷. O civilinio proceso teisei būdingas tiek imperatyvus, tiek dispozityvus teisinio reguliavimo metodas⁵⁸. Dažniausiai civilinio proceso tvarka teisme ginamas privatus interesas, todėl civiliniam procesui būdingi šalių dispozityvumo, rungimosi principai, tačiau teismas yra valstybės valdžios institucija, teisiniams teismo ir dalyvaujančių byloje asmenų bei kitų proceso dalyvių santykiams būdingas pavaldumas, taigi civilinio proceso teisės metodas yra mišrus⁵⁹.

Tam tikras teisinio reguliavimo metodo dvilypumas būdingas ir konstitucinės justicijos proceso teisei. Viena vertus, Konstitucinis Teismas yra valdžios institucija (Konstitucijos 5 straipsnis), todėl santykiams, atsirandantiems tarp Konstitucinio Teismo ir dalyvaujančių byloje asmenų (KTĮ 31 straipsnis), tarp Konstitucinio Teismo ir kitų proceso dalyvių (KTĮ 33 straipsnis), kaip ir kituose teismuose, būdinga subordinacija; pareiškėjai ir suinteresuoti asmenys (KTĮ 31 str.) yra valstybės valdžios institucijos ar jų nariai. Tačiau konstitucinės justicijos bylos iškeliomos ne Konstitucinio Teismo, o pareiškėjo iniciatyva (KTĮ 65, 74 straipsniai), pareiškėjo ir suinteresuoto asmens padėtis įstatymo ir Teismo atžvilgiu vienoda, jų nesieja pavaldumo ryšiai. Pareiškėjai taip pat turi galimybę atšaukti prašymą ištirti teisės akto atitiktį Konstitucijai (KTĮ 68 straipsnis) bei paklausimą dėl išvados

⁵⁴ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso <...>*, p. 22.

⁵⁵ GEOFFREY, C.; HAZARD, JR.; TARUFFO, M. *American civil procedure: an introduction*. Yale University Press, 1993, p. 29.

⁵⁶ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 14.

⁵⁷ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas <...>* p. 47.

⁵⁸ Kai kurie autoriai tvirtina, kad visai proceso teisei yra būdingas atskiras – teisinio santykio šalių lygybės ir autonomijos metodas, nes ieškovo ir atsakovo padėtis įstatymo ir teismo atžvilgiu yra vienoda.

⁵⁹ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas <...>* p. 59.

(KTĮ 79 straipsnis). Vadinasi, konstitucinės justicijos proceso teisės teisinio reguliavimo metodas turi tiek imperatyvių, tiek dispozityvių bruožų, taigi gali būti pavadintas mišriu. Tačiau reikia pripažinti, kad šios teisės šakos reguliavimo metodas turi mažiau dispozityvių bruožų nei civilinio proceso teisė.

Konstitucinės justicijos proceso teisė mokslinėje literatūroje paprastai neišskiriama ir dėl to, kad ši teisinio reguliavimo sritis savo apimtimi stipriai nusileidžia kitoms procesinėms teisės šakoms (KTĮ vien dėl savo apimties negali būti gretinamas su kuriuo nors proceso kodeksu). Tačiau čia reikia pažymėti, kad daugelis šios teisės šakos nuostatų yra doktrininio pobūdžio. Nors KTĮ nustatytas teisinis reguliavimas nėra intensyvus, jis auga Konstituciniam Teismui plėtojant savo jurisprudenciją, skiriant jo paties veiklai⁶⁰. Štai, pavyzdžiui, atsakymą į klausimą, ką reiškia Konstitucinio Teismo įstatymo 69 straipsnio 4 dalies nuostata „ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėti teisenai nutraukti“, galima gauti tik analizuojant Konstitucinio Teismo jurisprudenciją. Pažymėtina ir tai, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje šios nuostatos samprata laipsniškai kito. Iki 1999 m. liepos 9 d. nutarimo Konstitucinis Teismas nuostatą, kad ginčijamo teisės akto panaikinimas yra pagrindas priimti sprendimą pradėti teisenai nutraukti, interpretavo kaip nustatančią teismo *pareigą* nutraukti teiseną, kai ginčijamas teisės aktas yra panaikintas, t. y. kai jis negalioja⁶¹. 2000 m. balandžio 5 d. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad formuluotė „yra pagrindas pradėti teisenai nutraukti“ aiškintina kaip nustatanti Konstitucinio Teismo *teisę*, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, nutraukti pradėtą teiseną, bet ne kaip nustatanti, jog kiekvienu atveju, kai ginčijamas teisės aktas yra panaikintas, pradėta teisena turi būti nutraukta⁶². Formuluotės „yra pagrindas pradėti teisenai nutraukti“ samprata buvo patikslinta Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarime, kuriame Konstitucinis Teismas suformulavo tokią doktriną: Konstitucinis Teismas privalo tirti negaliojančių įstatymų atitiktį Konstitucijai, taip pat negaliojančių poįstatyminių aktų atitiktį Konstitucijai ir įstatymams, jeigu dėl įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo į Konstitucinį Teismą kreipėsi teismai. Tais atvejais, kai su prašymu ištirti negaliojančių įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumą į Konstitucinį Teismą kreipiasi ne teismai, bet kiti Konstitucijos 106 straipsnyje nurodyti subjektai, Konstitucinis Teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, *gali* pradėti teiseną byloje nutraukti⁶³. Tačiau 2007 m. lapkričio 13 d. sprendime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad net ir tais atvejais, kai į Konstitucinį Teismą kreipiasi teismai, kuriems abejonių dėl žemesnės galios teisės akto atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, kyla vykdant teisingumą, Konstitucinis Teismas neprivalo išnagrinėti bylos tada, kai atitinkamas teisės aktas ne tik negalioja (nes negaliojančių teisės aktų atitiktis aukštesnės galios teisės aktams gali būti tiriama ir paprastai yra tiriama), bet ir apskritai (t. y. ne tik atitinkamo teismo, kuris kreipėsi į Konstitucinį Teismą su atitinkamu prašymu, nagrinėjamoje byloje) negali būti taikomas. Ši aplinkybė (kaip ir visos kitos atitinkamai bylai turinčios reikšmės aplinkybės) turi būti visada įvertinama, kai yra ginčijamas valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų įstatymas arba kitas aktas, skirtas tam tikram biudžetiniam laikotarpiui⁶⁴.

Kitas pavyzdys – KTĮ 61 straipsnis „Konstitucinio Teismo nutarimo aiškinimas“, kurį suprantant pažodžiui gali susidaryti įspūdis, kad Konstitucinis Teismas gali oficialiai aiškinti tik vienos rūšies baigiamąjį aktą – nutarimą. Šio straipsnio nuostatų turinys taip pat yra atskleistas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, joje ne kartą pasisakyta, kad Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus aiškinti ir kitus

⁶⁰ KŪRIS, E. Konstitucinės justicijos <...>, p. 11.

⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. liepos 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 61-2015.

⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 30-840.

⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 82-3529.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 118-4830.

baigiamuosius aktus⁶⁵ – nutarimus, išvadas, sprendimus. Kaip dar vieną pavyzdį, įrodantį, kad konstitucinės justicijos proceso teisės šaka vystosi augant Konstitucinio Teismo jurisprudencijai⁶⁶, būtų galima paminėti konstitucinės justicijos byloje Nr. 3/2014 dėl išvados, ar Seimo narės N. Venckienės konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, 2014 m. balandžio 17 d. priimtą sprendimą „Dėl suinteresuoto asmens atstovo paskyrimo“⁶⁷, kuriuo Seimo narei N. Venckienei, atsižvelgiant į tai, kad ji yra išvykusi iš Lietuvos Respublikos, jos buvimo vieta nebuvo žinoma, prokuroro nutarimu paskelbta jos paieška, taip pat į tai, kad be gynėjo pagalbos jos teisės ir teisėti interesai nebūtų reikiamai ginami, nutarta kreiptis į Vilniaus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą su prašymu parinkti advokatą atstovauti Seimo narei N. Venckienei ir paskirti tarnybos parinktą advokatą jai atstovauti Konstituciniame Teisme. Paminėtina, kad, remiantis KTĮ nustatytu teisiniu reguliavimu, sprendimo sąvoka yra plati, todėl dėl straipsnio apimties nėra galimybės išvardyti visų galimų Konstitucinio Teismo priimamų sprendimų kategorijų⁶⁸, tačiau galimybė priimti tokį sprendimą KTĮ tiesiogiai nėra numatyta, tokio pobūdžio sprendimas Konstituciniame Teisme priimtas pirmą kartą. Tai tik dar vienas iš pavyzdžių, patvirtinančių ypatingą konstitucinės justicijos proceso teisės bruožą – jurisprudenciją jos pobūdį. Tokių pavyzdžių esama gerokai daugiau. Žinoma, kitos teisės šakos taip pat vystosi plečiantis atitinkamų teismų jurisprudencijai, tačiau dėl KTĮ lakoniškumo (savo apimtimi ši teisinio reguliavimo sritis stipriai nusileidžia kitoms procesinėms teisės šakoms) ši tendencija konstitucinės justicijos proceso teisėje itin ryški.

Išvados

1. Konstitucinės justicijos proceso teisę, kaip atskirą procesinę teisės šaką, lygiareikšmę baudžiamojo, civilinio ar administracinio proceso teisei, pagrindžia ne tik sąsajos su kitomis procesinės teisės šakomis, bendri principai, institutai ir kt., bet ir tai, kad ši teisės sritis yra reguliuojama ordinarinės teisės aktais. Todėl, nepaisant to, kad ji, kaip ir kitos procesinės teisės šakos, taip pat kyla iš Konstitucijos, negali būti laikoma procesiniu konstitucinės teisės segmentu. Šios teisės šakos atskirumą taip pat rodo klasikiniai teisės šakų atskyrimo požymiai, tai yra atskiras teisinio reguliavimo dalykas ir metodas.
2. Konstitucinės justicijos proceso teisė savo teisinio reguliavimo apimtimi labai nusileidžia kitoms procesinėms teisės šakoms, tačiau ši teisinio reguliavimo lakoniškumą kompensuoja gausios doktrininio pobūdžio nuostatos. Išskirtinis šios teisės šakos požymis – itin ryški tendencija (lyginant su kitomis teisės šakomis) vystytis plečiantis Konstitucinio Teismo jurisprudencijai.
3. Konstitucinės justicijos proceso teisės šakos išskyrimas turi ne tik teorinę, bet ir praktinę reikšmę – pritrauktų didesnę teisinę minties dėmesį konstitucinės justicijos proceso klausimams ir pateiktų sisteminių požiūrį į probleminius šio proceso aspektus, o išsamesnės mokslinės diskusijos neabejotinai padėtų tobulinant konstitucinės justicijos procesą Lietuvoje.

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 127-4849.

⁶⁶ KŪRIS, E. Konstitucinės justicijos <...>, p. 11.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 17 d. sprendimas „Dėl suinteresuoto asmens atstovo paskyrimo“ byloje Nr. 3/2014.

⁶⁸ Plačiau apie pagal Konstitucinio Teismo įstatymą galimas Konstitucinio Teismo sprendimų kategorijas skaityti: KŪRIS, E. (sud. ir moksl. red.) Konstitucinis Teismas. Iš *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilniaus universiteto vadovėlis. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 78.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014; 1996, nr. 64-1501; 1996, nr. 122-2863; 2002, nr. 65-2629; 2003, nr. 14-540; 2003, nr. 32-1315; 2003, nr. 32-1316; 2004, nr. 111-1423; 2004, nr. 111-4124; 2006, nr. 48-1701.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1993, nr. 6-120; 1993, nr. 68-1277; 1996, nr. 73-1749; 1998, nr. 55-1519; 2001, nr. 21-961; 2001, nr. 39-1335; 2001, nr. 64-2328; 2003, nr. 108-1815; 2007, nr. 77-3056; 2008, nr. 81-3187; 2008, nr. 131-5024; 2008, nr. 134-5179; 2011, nr. 49-2366; 2011, nr. 154-7262.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamentas. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 38-1237; 2007, nr. 100-4082; 2009, nr. 34-1303.

Teismų sprendimai

4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1996, nr. 112-2558.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. liepos 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 61-2015.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. balandžio 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 30-840.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 82-3529.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 9-289.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 32-1292.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 65-2400.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 21 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 127-4849.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 118-4830.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. balandžio 17 d. sprendimas „Dėl suinteresuoto asmens atstovo paskyrimo“ byloje Nr. 3/2014.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 16 d. sprendimas. *Teisės aktų registras*, 2014, Nr. 299.
16. JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimas *Erie Railroad Co. V. Tompkins* – 304 U.S. 64 (1938) interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/304/64/case.html>>.

Specialioji literatūra

17. BREWER-CARIAS, A. R. *Constitutional Courts as Positive Legislators: a Comparative Law study*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
18. DICEY, A. V.; MORRIS, J. H. C.; COLLINS, L. A. *Dicey and Morris on the Conflicts of Laws*. London: Sweet and Maxwell, 1998.
19. A Dictionary of Law / Fourth edition. Oxford–New York: Oxford University Press, 1997.
20. DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika, 1 tomas*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
21. GALGINAITIS, J. Teisinė sistema ir pagrindinės jos sistemos kaip lyginamosios teisėtyros objektas. *Teisė*, 2002, t. 44.
22. GEOFFREY, C.; HAZARD, JR.; TARUFFO, M. *American civil procedure: an introduction*. Yale University Press, 1993.
23. GLENDON, M. A.; GORDON, M. W.; OSAKWE, C. *Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius: Pradai, 1993.
24. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011.
25. HART, H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997.
26. Kelsen, H. Vom Wesen und Wert der Demokratie, Iš BAUME, S. *Hans Kelsen and the case for Democracy*. Essex, 2012.
27. KŪRIS, E. Apie Konstitucinio Teismo teisėjų atskiras nuomones: keli bihevioristiniai aspektai. *Jurisprudencija*, 2012, nr. 19(3).
28. KŪRIS, E. Atskiroji nuomonė Konstituciniame Teisme. Pirmosios patirtys. Iš *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys Liber Amicorum profesorui Jonui Prapiesčiui*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012.
29. KŪRIS, E. (sud. ir moksl. red.) Konstitucinis Teismas. Iš *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilniaus universiteto vadovėlis. Vilnius: Registrų centras, 2011.

30. KŪRIS, E. Konstitucinės justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis, *Justitia*, 2003, nr. 3–4.
31. KŪRIS, E. Konstitucinės justicijos proceso teisės klausimu. *Teisė*, 2011, t. 78.
32. KŪRIS, E. Teisės ir faktų persipynimas konstitucinės justicijos bylose. Iš *Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje*. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Vilnius, 2005.
33. LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė, I tomas*. Vilnius: Justitia, 2003.
34. MIKELĖNAS, V. Civilinis procesas. *Teisė*, 1994.
35. PETKEVIČIUS, P. *Administracinių teisės pažeidimų bylų teisena*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
36. RAULIČKYTĖ, A. Atsakingo valdymo principas ir jo įgyvendinimas. *Politologija*, 2006, t. 1(41).
37. SOLUM, L. B. *Procedural justice*. Bepress legal series, 2004, [interaktyvus. Žiūrėta 2014 m. rugsėjo 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://law.bepress.com/expresso/eps/141/>>.
38. STAČIOKAS, S. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir kitų Lietuvos teismų santykis. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo šeštoji konferencija „Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje“, Neringa, 2001 [interaktyvus. Žiūrėta 2014 m. rugsėjo 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/02.pdf>>
39. STAČIOKAS, S. The Principles and Basic Rules of legal proceedings in the Constitutional Court. Iš JARAŠIŪNAS, E.; KŪRIS, E.; LAPINSKAS, K.; NORMANTAS, A.; SINKEVIČIUS, V.; STAČIOKAS, S. *Constitutional Justice in Lithuania*. The Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Vilnius, 2003.
40. TIAŽKIJUS, V. *Darbo ir socialinės teisės santykio problema: teorija ir praktika*. 2010 [interaktyvus. Žiūrėta 2014 m. rugsėjo 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.vta.tvam.eu/index.php/vta/article/viewFile/30/46>>.
41. VALANČIUS, V. Kai kurie bendrosios kompetencijos, konstitucinių ir administracinių teismų santykio aspektai. *Jurisprudencija*, 2004, 51(43).
42. ŽILYS, J. *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001.
43. ДАВИД, Р. *Основные правовые системы современности*. Москва: Международные отношения, 1998.

CONSTITUTIONAL JUSTICE PROCEDURE LAW AS A BRANCH OF LAW: THEORETICAL ASPECTS

Dovilė Pūraitė-Andrikienė

Summary

The advent of constitutional review and the growth of constitutional jurisprudence and its significance to the whole Lithuanian legal system should require detailed analysis of procedures by which the Constitutional Court examines the constitutionality of legislation and other matters falling within its competence, however the legal mind tends to pay relatively little attention to the constitutional justice procedure giving the priority to the look “from the outside” – a final act of a Constitutional Court, but not to the look “from the inside” – a procedure by which the final act is adopted. Thus in the numerous scholarly legal literature about the Constitutional Court there are relatively few research articles dedicated to the issues of constitutional justice procedure.

One of the main reasons why these issues are left aside, like not requiring more scientific knowledge, is some uncertainty regarding the position from which they should be dealt with. There is no theoretical consensus about the question, whether legal norms and other provisions governing the procedures by which the Constitutional Court examines the constitutionality of legislation and other matters falling within its competence, to be considered as forming any independent part of the legal system. If so, whether this part of the legal system can be titled a branch of law?

This article seeks to prove that constitutional justice procedure law, as a separate procedural branch of law, is substantiated not only by interfaces with other procedural branches of law, but also by the fact, that this area of law is governed by ordinary law acts and therefore can not be considered a procedural segment of the constitutional law. The autonomy of this branch of law is also evidenced by 2 classic features of separation of branches of law: separate legal subject matter and method. Although constitutional justice procedure law, as separate branch of law, can not be accepted without some doubt, especially given the fact that other procedural branches of law are characterized by a far greater intensiveness of regulation, however this branch of law is growing due to the Constitutional Court’s development of its jurisprudence. This article also draws attention to the fact, that formation of this branch of law has not only a theoretical, but also a practical significance – it would attract more attention of the legal mind to the issues of constitutional justice procedure and provide systematic approach to the problematic aspects of this process and comprehensive discussions will certainly serve the development of constitutional justice procedure in Lithuania.

Įteikta 2014 m. lapkričio 14 d.

Priimta publikuoti 2015 m. sausio 28 d.